

Svensk arbetsmarknadshistoria: vad kan vi lära oss?

Kort introduktion med anledning av konflikterna i Finland

Något överraskande hävdar regeringen Orpo-Purra att den skall införa en arbetsmarknadsreglering av svensk typ i Finland för att få fart på näringsliv och tillväxt. Det nyväckta intresset för det svenska exemplet gör det motiverat att analysera hur den svenska arbetsmarknaden utvecklats och fråga sig vad vi kanske kan lära av dess historia.

Från Saltsjöbaden till MBL och löntagarfonder

Under 1930-talet industrialiserades Sverige i snabb takt. Den växande och allt mer välorganiserade fackföreningsrörelsen använde effektivt strejkvapnet för att driva sina intressen och de borgerliga partierna ville begränsa strejkrätten för att få ordning och reda på arbetsmarknaden samt undvika samhällsfarliga konflikter. Under första hälften av 1930-talet bereddes en rad lagförslag på initiativ främst av den politiska högern och de frisinna. Bland annat ville man förbjuda rätten till stridsåtgärder för andra än centralorganisationerna SAF (Svenska Arbetsgivareföreningen) och LO (facket). Stridsåtgärder mot neutral tredje man skulle kriminaliseras och skyddsarbete regleras. En så kallad trettonmannakommission lade år 1935 förslag om reglering av vissa ekonomiska stridsåtgärder.

År 1935 fanns ett myller av lagförslag på den politiska agendan. SAF:s och LO:s representanter enades till en diskussion om att internt ordna upp sina mellanhavanden. Facket önskade att också statsmakten skulle medverka i diskussionerna, vilket dock inte accepterades av SAF. Slutresultatet av

långa och krångliga förhandlingar blev att parterna i december 1938 ingick ett huvudavtal, som SAF och LO rekommenderade sina medlemsförbund att anta som kollektivavtal. Detta lyckades också på stora delar av arbetsmarknaden. Genom detta "Saltsjöbadsavtal" inrättades en gemensam arbetsmarknadsnämnd som skulle hantera olika arbetsmarknadsfrågor, förhandlingsregler och regler om fredsplikt. Dessutom inskränktes arbetsgivarens rätt att fritt säga upp och permittera anställda, vilket var viktigt för LO (se Nycander 2002, s. 65–78).

Då Saltsjöbadsavtalet antagits kunde lagstiftningsplanerna skrotas. Saltsjöbadsandan, vilken innebar att SAF och LO gemensamt suveränt bestämde om arbetsmarknadsfrågor, kom att präglade efterkrigsåren ända fram till 1970-talet.

Vid ingången till 70-talet fanns en ny generation fackliga aktivister och socialdemokrater som upplevde att partssamarbetet hade gått i stå. Vilda strejker inleddes på olika håll i Sverige, inte minst i den statliga gruvan LKAB. Vid sidan av LO bestod den fackliga rörelsen nu av en välorganiserad tjänstemannasektor (TCO och SACO), som ville säga sitt om villkoren på arbetsmarknaden (Nycander 2002, s. 218 ff).

70-talet och den nya arbetsrätten

Under 70-talet kom en ny våg av lagstiftning, som inte längre primärt grundade sig på partssamarbete utan på politiska processer. Medbestämmandelagen, MBL, stiftades år 1976. Den skrotade den famösa § 32 i Saltsjöbadsavtalet, som föreskrev

”Kom ihåg att ta med hjärtat till jobbet”.

att arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet skulle vara oinskränkt. År 1973 antogs anställningsskyddslagen, som kom att ersätta ett antal kollektivavtal inom olika branscher. År 1974 kom lagen om facklig förtroendemans ställning.

De svenska socialdemokraternas projekt gällande löntagarfonder¹ kom att bli den fråga som definitivt ändrade på förhållandet mellan SAF och LO. Under ledning av Curt Nicolin blev SAF från slutet av 70-talet en kamporganisation, som lade ner stor kraft på opinionsbildning och lobbyverksamhet särskilt mot planerna på löntagarfonder. Under 80-talet kom också den ekonomiska nyliberalismen (anförd av Thatcher, Reagan med flera) att starkt prägla tänkandet inom SAF. År 1991 fattade man slutligen beslutet att dra tillbaka sina styrelserepresentanter från statliga organ och kommittéer och bli en ren lobbyorganisation.

Regeringen Carl Bildt

År 1991 förlorade socialdemokraterna regeringsmakten till den moderatledda Bildt-regeringen. Denna slopade förvaltningskorporatismen, det vill säga det allmänna förfarande att fack och arbetsgivare var representerade i olika förvaltningsorgan och kommittéer. Regeringen skrotade löntagarfonderna och

1 Förslaget syftade till att omfördela ekonomisk makt från privata företagsägare till de anställda genom att delar av företagens vinster skulle fonderas i fonder kontrollerade av fackföreningsrörelsen.

överförde de insamlade medlen från fonderna till universitet och högskolor. Flexibilisering av arbetsrätten var ett centralt krav i regeringsprogrammet. Ett stort lagstiftningsprojekt genomfördes, bland annat för att luckra upp anställningsskyddet (se Ny anställningsskyddslag. SOU 1993:32). Följden blev att arbetsrätten blev en stor politisk fråga: Socialdemokraterna gick till val 1994 med löfte om att en ny regering från dag 1 kommer att avge en proposition om att arbetsrätten skall återställas till att exakt motsvara vad som gällde före Bildt-regeringens lagändringar. Så skedde även efter att Ingvar Carlsson vunnit valet 1994 och socialdemokraterna återerövrade regeringsmakten.

Återupprättande av Saltsjöbadsandan – men på branschnivå

Under 1990-talet och början av 2000-talet höll SAF fast vid att organisationen som huvudregel inte var en förhandlings- och avtalsorganisation. Avtal skulle ingås av branschorganisationerna inom olika områden.

Samarbetsinriktade arbetsgivare lanserade år 1996 kravet att Saltsjöbadsandan behövde återupprättas på branschnivå för att skapa stabilitet på arbetsmarknaden och hålla staten utanför lönebildningen. Denna syn återspeglades i Industriavtalet, som ingicks år 1997 av tolv förbund på arbetsgivar- och arbetstagar sidan. Avtalet etablerade en ny förhandlingsordning för industrin (Elvander 2000). Samtidigt var utgångspunkten att industrin i Sverige skulle sätta den allmänna linjen för löneförhöjningar. Medlingsinstitutet inrättades år 2000 för att stöda lönebildningsprocessen och bidra med statistik och annat faktaunderlag för avtalsverksamheten.

Då regeringen Reinfeldt kom till makten år 2006, då Moderaterna framställdes som ”det nya arbetarpartiet”, hade man lärt sig läxan från regeringen Bildt. Arbetsrätten var inget problem, hävdade regerings starka finansminister Anders Borg. Dessutom utgick regeringen från att arbetsmarknadsorganisationerna bar ansvaret för arbetsrätten och lönebildningen. Däremot ville man stöda arbetslinjen och få mer folk i ”riktiga” jobb.

2000-talet: SAF (Svenskt Näringsliv) gör comeback som avtalspart

Under 2000-talet blir Svenskt Näringsliv (som uppstått efter en fusion av SAF och Sveriges Industriförbund år 2001) småningom en allt mera pragmatisk aktör på arbetsmarknaden. Organisationen ingår ett flertal centrala avtal med fackliga centralorganisationer. Ämnen för sådana avtal har varit konkurrensklausuler och företagshemligheter, utvidgning av lagstadgad fredsplikt för att få ordning framförallt i Göteborgs hamn samt avtal med facket om så kallade etableringsjobb. Dessutom har man avtalat om samarbete gällande arbetsrättsfrågor inom EU. Den stora framgången för avtalsverksamheten kom 2020 då man ingick ett huvudavtal om trygghet, omställning och anställningsskydd. Det sistnämnda avtalet framförhandlades i skuggan av en ganska hård press från regeringen, som hotade med lagstiftning för det fall parterna inte kunde nå egna resultat.

Reflektioner gällande Finland

Det är något paradoxalt att finländska EK (Elinkeinoelämän keskusliitto/Finlands näringsliv) ungefär år 2015–16 står där Svenskt Näringsliv (SAF) befann sig i början av 1990-talet.

EK beslöt rentav att i stadgarna avhända sig från möjligheten att ingå arbetsmarknadsavtal och förlorade dessutom storföretagsmedlemmar inom den inflytelserika skogsindustrin (se Wuokko m.fl. 2020, s. 401 ff).

En av orsakerna till att Svenskt Näringsliv har återtagit sin traditionella roll som avtalspart har att göra med att den politiska situationen i Sverige varit instabil med minoritetsregeringar som kunnat regera endast med hjälp av politiska uppgörelser med stödpartier. Dessutom har Sverigedemokraternas politiska linje i arbetsmarknadsfrågor varit milt uttryckt diffus.

I det osäkra politiska landskapet har både fack och arbetsgivare sett fördelar med partssamarbetet. Samtidigt har det politiska trycket på reformer av arbetsrätten gett en viss dynamik åt avtalsverksamheten och tvingat facket till eftergifter.

I Finland är arbetsgivarna i dag så splittrade att man har svårt att enas om en konstruktiv arbets-

marknadspolitik. Vi har stora arbetsgivare/företag som närmast förefaller försöka att minimera och undergräva fackligt inflytande (jfr. skogsindustrikoncernen UPM Kymmene), vi har arbetsgivare som vill fortsätta en konstruktiv kollektivavtalsverksamhet på förbunds nivå och vi har arbetsgivare som är militant antifackliga på företagsnivå och som aktivt påhejas av företagarorganisationen Suomen Yrittäjät/Företagarna i Finland. Resultatet är att arbetsmarknadspolitikerna i dag i Finland närmast förefaller vara ”vind för våg”.

Det remarkabla i samband med programmet för regeringen Orpo-Purra var att EK övergav sitt löfte från 2015–16 om att hålla fast vid treparts-förhandlingar av arbetsrätten. Det förefaller som om varken EK eller Samlingspartiet trots att regeringen blir långvarig och därför beslutit att kvittera ut en snabbvinst i form av en radikal begränsning av strejkrätten under regeringens första år. Alternativet hade varit att hota med lagstiftning, om parterna under exempelvis år 2023–2024 inte kan enas om ett lagstiftningspaket med vissa klart uttalade målsättningar med samma syfte. I Sverige ledde regeringen Bildts ”politiska” arbetsrättspaket till en återställare där lagstiftningen upphävdes av följande regering. Det står klart att arbetsrätten kommer att stå i centrum för den politiska debatten inför nästa riksdagsval i Finland. Det återstår att se om vi innan dess kan få se den förbättring av relationerna på arbetsmarknaden som nödvändigt behövs om Finland skall kunna bedriva en framgångsrik ekonomisk politik.

NIKLAS BRUUN

Litteratur

Elvander, Nils: *Industriavtalet och Saltsjöbadsavtalet – en jämförelse*. Universitetet i Uppsala 2002.

Ny anställningsskyddslag. Delbetänkande av 1992 års arbetsrättskommitté. SOU 1993:32. Stockholm 1993.

Nycander, Svante: *Makten över arbetsmarknaden. Ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*. SNS förlag 2002.

Wuokko, Maiju, Jensen-Eriksen, Niklas, Tala, Henrik, Kuorelahti, Elina & Sahari, Aaro: *Loputtomat kihlajaiset. Yritykset ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2020*. Siltala 2020.